

WRR

*Kiesrecht, verkiezingen &
vertrouwen*

Corien Prins, voorzitter WRR &
hoogleraar Tilburg

WRR

Inhoud voor vanavond

1. Opkomst
2. Vertrouwen
3. Invloed digitalisering

WRR - Buitenhof 34 Den Haag

Onafhankelijk advies voor regeringsbeleid
Lange termijn
Gevraagd & ongevraagd
Kabinetsreactie

Streef naar het Volk

Leve het Kiesrecht.

WIJ vragen kiesrecht voor MOEDER!

STEMBILJET voor de stemming ter verkiezing van de leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal op 3 Juli 1916.

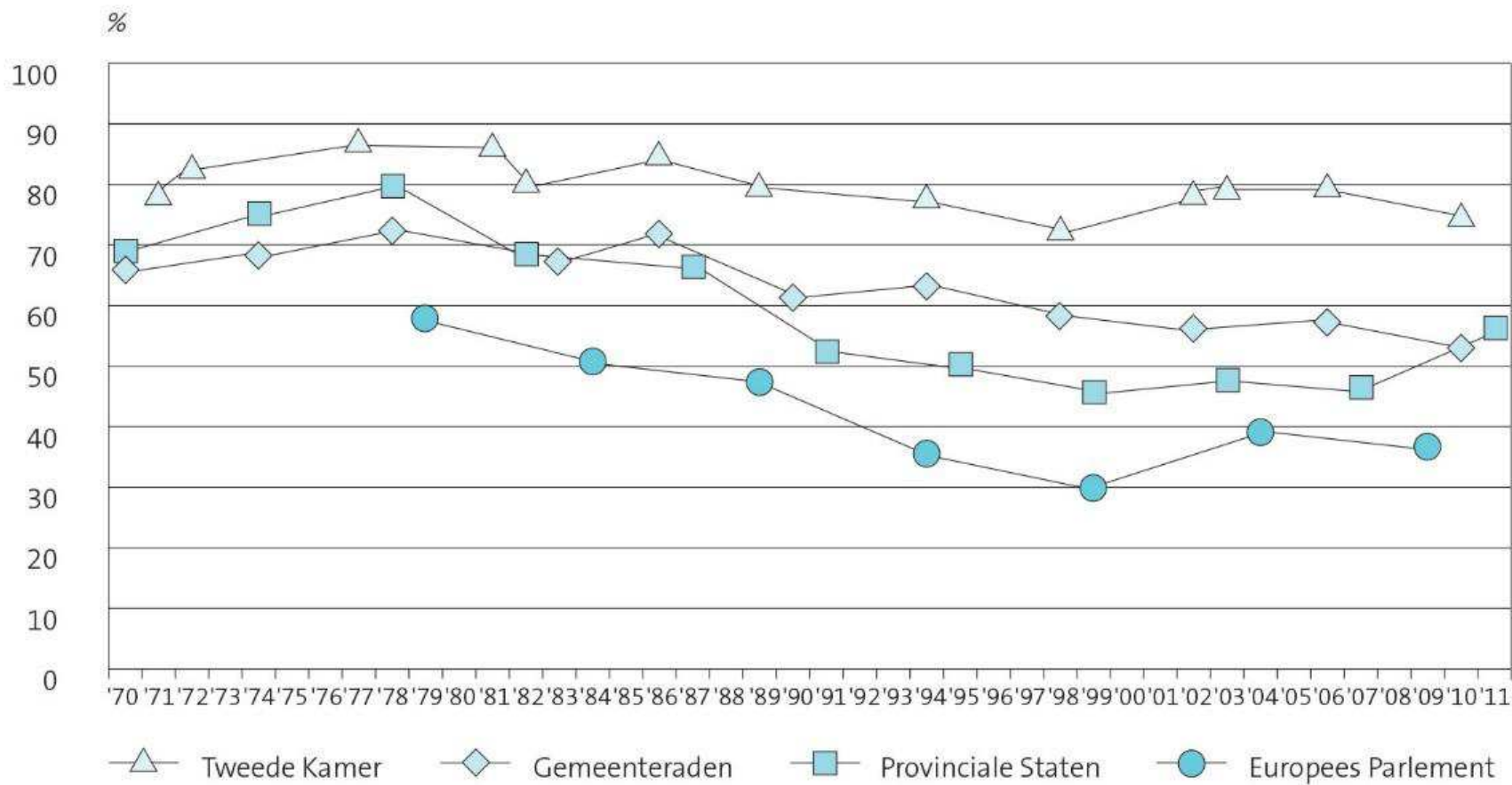
Kiekring IX (Amsterdam)

LUSTEN VAN CANDIDATEN door het hoofdbureau genummerd in de volgorde door het lot aangewezen.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
☐ A. J. van der Meulen	☐ J. van der Meulen	☐ J. van der Meulen	☐ J. van der Meulen	☐ J. van der Meulen	☐ J. van der Meulen	☐ J. van der Meulen	☐ J. van der Meulen	☐ J. van der Meulen	☐ J. van der Meulen	☐ J. van der Meulen	☐ J. van der Meulen	☐ J. van der Meulen	☐ J. van der Meulen	☐ J. van der Meulen	☐ J. van der Meulen	☐ J. van der Meulen	☐ J. van der Meulen	☐ J. van der Meulen	☐ J. van der Meulen	☐ J. van der Meulen	☐ J. van der Meulen	☐ J. van der Meulen	☐ J. van der Meulen

De kiezer stemt door met potlood op één der kandidatenlijsten zwart te maken één (en niet meer dan één) wit stipje, geplaatst in het stemvak voor den naam van den kandidaat zijner keuze.

10.2.1 Opkomst bij verkiezingen

Bron: CBS/Kiesraad.

Opkomst bij Tweede Kamerverkiezingen

Tot 1970 bestond opkomstplicht voor verkiezingen en schommelde het opkomstpercentage rond de 94 procent. De opkomst bij de verkiezingen in 1998 was 73,3 procent (8,6 miljoen geldige stemmen); een historisch dieptepunt. Gemiddeld ligt de opkomst tegen de 80 procent.

Vanaf 1971 zagen de opkomstcijfers voor de Tweede Kamerverkiezingen er als volgt uit:

jaar	opkomstpercentage
2017	81,9
2012	74,6
2010	75,3
2006	80,4
2003	79,9
2002	78,9
1998	73,3
1994	78,7
1989	80,3
1986	85,8
1982	81,0
1981	87,0
1977	88,0
1972	83,5
1971	79,1

Opkomst per provincie bij gemeenteraadsverkiezingen, in percentages van het aantal stemgerechtigden, vanaf 1946.

	1946	1949	1953	1958	1962	1966	1970	1974	1978
Groningen	88,1	91,4	94,4	94,3	93,8	93,8	73,1	74,0	79,0
Friesland	88,8	91,1	94,1	94,2	94,4	94,3	73,1	75,4	80,8
Drenthe	89,6	92,4	94,6	95,6	95,3	94,8	73,6	73,3	79,3
Overijssel	90,5	92,6	95,0	95,9	95,3	94,9	73,6	75,0	80,6
Flevoland	,	,	,	,					
Gelderland	89,2	91,7	94,7	95,0	94,7	94,2	69,3	70,8	75,8
Utrecht	86,8	91,2	93,7	94,4	94,0	93,3	63,7	68,6	73,8
Noord-Holland	85,5	91,0	93,5	93,7	93,0	92,0	64,2	66,7	70,9
Zuid-Holland	89,0	90,8	93,4	93,7	92,9	91,5	63,4	66,0	70,6
Zeeland	89,1	90,8	92,0	94,2	94,4	93,7	71,1	72,2	76,1
Noord-Brabant	90,8	92,1	92,0	96,0	95,8	95,4	66,6	66,5	70,6
Limburg	91,6	93,3	94,5	95,9	96,3	96,0	73,2	71,6	75,2
Nederland	88,6	91,5	93,7	94,6	94,1	93,4	67,2	69,1	73,7

	1982	1986	1990	1994	1998	2002	2006	2010	2014
Groningen	73,2	77,9	64,9	67,0	63,6	60,3	61,3	55,1	56,2
Friesland	75,7	81,0	70,2	69,8	63,8	63,4	63,1	55,8	57,7
Drenthe	74,7	80,4	69,5	69,7	57,1	59,9	62,5	54,5	56,6
Overijssel	74,7	79,4	69,0	69,5	64,5	57,3	62,7	56,6	56,6
Flevoland		75,9	61,1	64,9	58,0	54,5	53,9	57,3	52,2
Gelderland	70,9	75,6	65,6	66,6	61,6	60,7	61,0	56,1	57,0
Utrecht	68,7	73,5	62,3	65,4	62,2	61,5	59,6	56,6	57,5
Noord-Holland	64,7	69,9	57,6	62,4	55,8	55,0	55,9	52,8	52,6
Zuid-Holland	64,5	69,1	58,0	63,2	57,6	56,3	57,5	53,6	52,5
Zeeland	71,0	75,8	66,5	66,4	60,8	61,5	61,7	58,1	58,6
Noord-Brabant	66,0	71,7	60,8	63,7	53,8	56,5	55,6	50,7	50,2
Limburg	71,6	75,1	66,9	69,4	62,5	60,4	60,8	53,8	53,0
Nederland	68,3	73,2	62,3	65,3	59,0	57,9	58,6	54,1	54,0

Bron: CBS, Statistiek der Verkiezingen, Den Haag, 1946 e.v. jaren.

10.3.1 Opkomst Tweede Kamerverkiezingen naar provincie, 2010

Bron: Kiesraad.

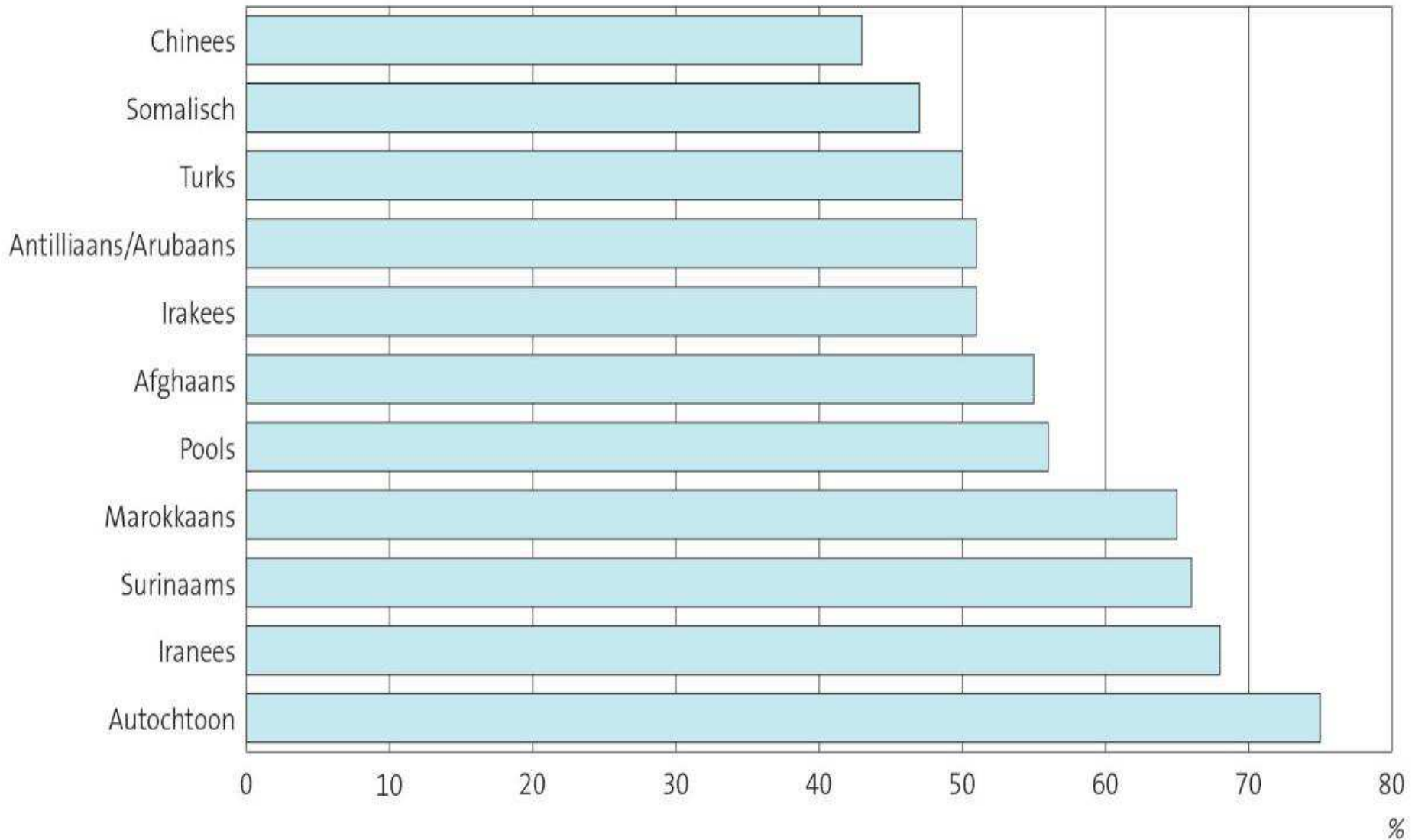
Opkomst verkiezingen gemeente Gilze en Rijen

Gilze en Rijen	2014			2010			2006			2002			1998			1994			1990			1986			1982			
	Aantal	%	Ztfs	Aantal	%	Ztfs	Aantal	%	Ztfs	Aantal	%	Ztfs	Aantal	%	Ztfs	Aantal	%	Ztfs	Aantal	%	Ztfs	Aantal	%	Ztfs	Aantal	%	Ztfs	
Kiesgerechtigd/Opkomst	20405	52,40%		19882	51,60%		19279	60,60%		18779	62,70%		18156	61,80%		17770	71,90%		17231	65,30%		15722	76,60%		14540	71,80%		
Blanco/ongeldig	95	0,89%		67	0,65%		59	0,50%		32	0,27%		31	0,28%		32	0,25%		13	0,12%		52	0,43%		80	0,77%		
Geldig	10592		21	10185		21	11627		21	11750		19	11198		19	12740		19	11241		19	11995		19	10357		19	
Kern '75	3642	34,38%	8	3244	31,85%	7	2240	19,27%	4	2039	17,35%	4	2268	20,25%	4	2887	22,66%	5	1673	14,88%	3	2144	17,87%	4	1907	18,41%	4	
Gemeentebelang	2541	23,99%	5	1618	15,89%	3	1900	16,34%	3	2432	20,70%	4	1805	16,12%	3	1825	14,32%	3	1417	12,61%	2	1244	10,37%	2				
CDA	1999	18,87%	4	1718	16,87%	3	1507	12,96%	3	1762	15,00%	3	1541	13,76%	3	2253	17,68%	3	5260	46,79%	10	4244	35,38%	7	2648	25,57%	5	
PvdA	1288	12,16%	2	2315	22,73%	5	2948	25,35%	6	2028	17,26%	3	1610	14,38%	3	1497	11,75%	2	1743	15,51%	3	2520	21,01%	4	1313	12,68%	2	
VVD	1122	10,59%	2	1290	12,67%	3	1076	9,25%	2	997	8,49%	1	1361	12,15%	2	1060	8,32%	1	654	5,82%	1	1433	11,95%	2	1300	12,55%	2	
Locaal Belang							1956	16,82%	3	2492	21,21%	4	2297	20,51%	4	2298	18,04%	4										
D66													316	2,82%		920	7,22%	1							282	2,72%		
Liberalen '90																			494	4,39%								
Plaatselijke Groepering Gilze en Rijen																						410	3,42%					
Lijst-Boemaars																									1359	13,12%	3	
Sociaal Appèl-P'70																										939	9,07%	2
Lijst-van Ardenne																										609	5,88%	1

Uitslagen 1982-1994 zijn gebaseerd op voorlopige uitslagen, zoals gepubliceerd in De Telegraaf, Brabants Dagblad, Eindhovens Dagblad, Brabants Nieuwsblad, Nieuwsblad van het Zuiden en De Gelderlander. Deze kunnen in beperkte mate afwijken van de definitieve uitslag.

Bron voor het aantal kiesgerechtigden, en de aantallen blanco en ongeldige stemmen is de Kiesraad/Databank Verkiezingsuitslagen. De uitslagen vanaf 1998 zijn gebaseerd op uitslagen, zoals gepubliceerd in o.a. NRC Handelsblad, de Telegraaf en het Reformatorisch Dagblad.

12.2.2 Politieke interesse van autochtonen en allochtone bevolkingsgroepen, 2006 en 2009 (gecorrigeerd voor opleiding en leeftijd)

Bron: SCP/CBS, SIM 2006, SING 2009.

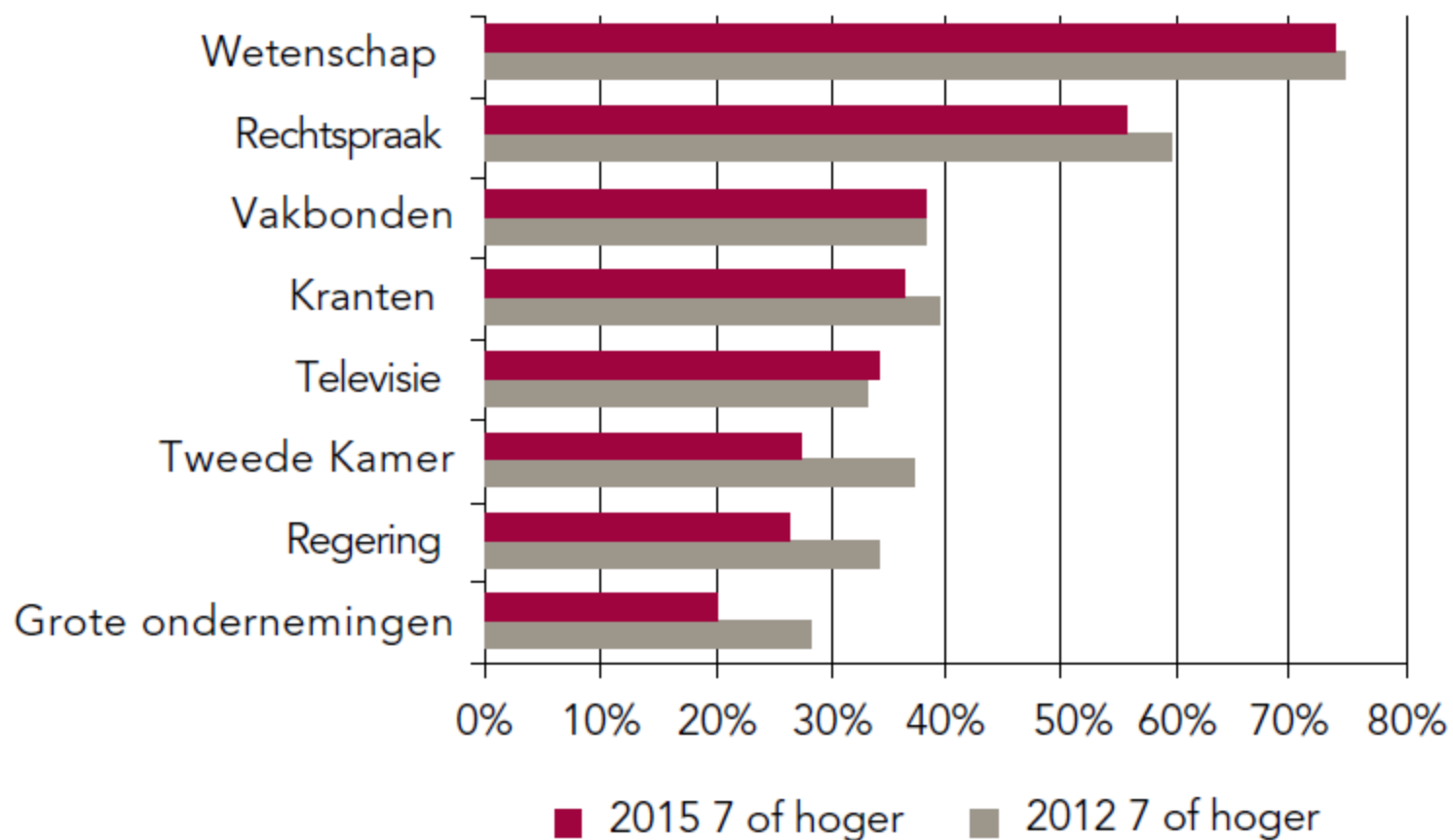
EH

03200

Verkiezingen: Participatie, Vertrouwen en Integratie

Figuur 1 Het vertrouwen van burgers in instituties in Nederland; metingen 2012 en 2015

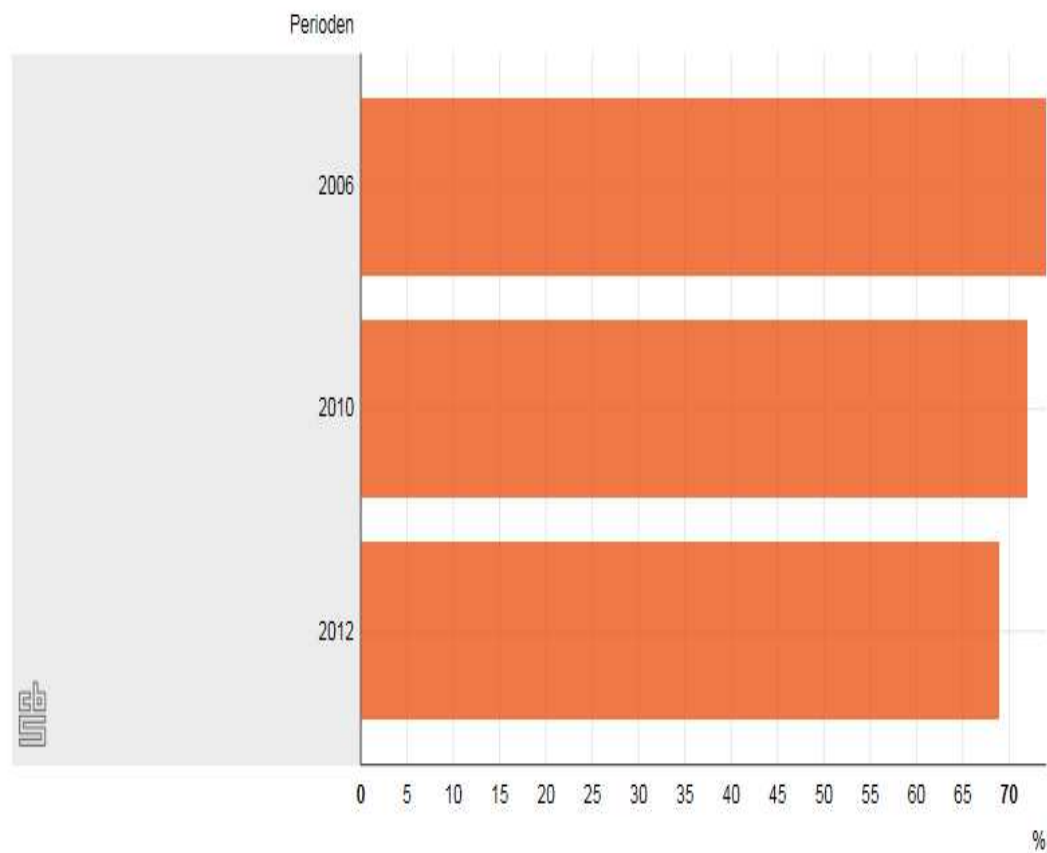
Bron: Enquêtes Vertrouwen in de wetenschap 2012, WRR en Rathenau Instituut, en 2015, Rathenau Instituut

Vertrouwen in verkiezingen

Onderwerp
Vertrouwen in verkiezingen

Persoonskenmerken
Totaal

Verticale as
Perioden

	Primary education	Preparatory secondary vocational education (vmbo)	Senior secondary vocational education (mbo)	Senior general secondary education (havo), pre-university education (vwo)	Higher professional education (hbo)	University, PhD	Total
Trust in the House of Representatives							
2013	22	22	28	34	39	49	31
2014	24	26	28	42	43	51	35
2015	25	23	29	42	41	51	34
2016	25	25	30	44	47	54	36
Trust in the EU							
2013	23	25	30	40	38	54	33
2014	22	28	30	44	41	54	35
2015	25	27	30	44	41	49	34
2016	28	27	28	45	40	51	35

wantrouwen is niet per definitie problematisch

- gezonde scepsis
- gebrekkig zicht op werkwijze, grenzen en mogelijkheden
- wantrouwen vanuit politieke, ideologische of religieuze motieven
- ‘heeft toch geen zin, we hebben toch geen invloed’
- maatschappelijk onbehagen, gevoel niet serieus genomen te worden – ‘ze begrijpen ons niet’

Aandacht voor ...

- Transparantie & Verantwoordelijkheid
  - Omvat ook bekritiseerbaarheid ('in gesprek met')
- Verantwoordelijkheid nemen voor relevantie politiek & beleid
  - (rechts)zekerheid; onzekere toekomst
  - wispelturig beleid (korte & lange termijn)
- Besef van eigen grenzen en andersoortige wereldbeelden
  - Weten is nog geen doen
- Eerlijkheid in verwachttingsmanagement (ook wat betreft maatschappelijk sentiment)
  - stad-platteland
  - decentralisatie

| Zorgen over politieke ondermijning door big data en microtargeting 0

IN: PRIVACY DOOR REDACTIE GEMEENTE.NU OP 29 OKTOBER 2017

De Staatscommissie Parlementair Stelsel heeft **een probleemverkenning** gepubliceerd, waarin zij de sterke en zwakke punten van de Nederlandse parlementaire democratie analyseert. Hierin kijkt ze ook naar belangrijke ontwikkelingen in de (regionale) politiek en samenleving die invloed hebben op de manier waarop het parlementair stelsel functioneert.

Zo gebruiken politieke partijen jouw data om je stem te winnen

*Adjunct-
hoofdredacteur*

Maurits MARTIJN

Leefbaar Rotterdam wist precies waar winst te behalen was

Verkiezingen

Door statistieken slim te gebruiken, wist Leefbaar Rotterdam precies waar zijn boodschap zou aanslaan. De partij werd de grootste.

Door onze redacteurs
Sheila Kamerman en
Ingmar Vriesema

ROTTERDAM. In het chique Molenlaankwartier in Rotterdam werd voor de raadsverkiezingen geflyerd met de leus: „Beter een kleinere overheid dan lastenverhoging.”

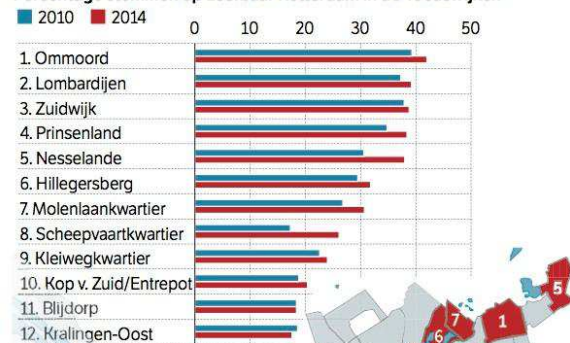
Het is een van de thema's waarmee Leefbaar Rotterdam stemmers probeerde te trekken, voor de verkiezingen op 19 maart. De partij richtte zich op de directe zorgen van de bewoners. Het werkte. In het Molenlaankwartier behaalde ze bijna 4 procent meer stemmen dan bij de raadsverkiezingen in 2010.

Gericht campagne voeren. En permanent. Dat heeft Leefbaar Rotterdam vier jaar gedaan. Met succes: Leefbaar behield zijn veertien zetels, en werd verreweg het grootste: rivaal PvdA ging van veertien zetels naar acht.

De goede score is volgens de partij mede te danken aan een 'kiezersinformatiemodel' waar deze krant eerder over schreef: met hulp van stembuuitslagen en openbare statistieken, zoals gemiddelde inkomens en leeftijden, laat het model zien waar de vaste

Gericht campagne voeren zorgt voor stemmenwinst

Percentage stemmen op Leefbaar Rotterdam in de 'focuswijken'

partij zich bevindt. Campaigners weten dus in welke 'oneven straatheften' ze beter wel kunnen aanbellen, en in welke niet.

Terug naar Rotterdam. Leefbaars campagneleider Ronald Buijt: „We verwachtten aanvankelijk een nek-aan-nekrace tussen Leefbaar en de PvdA. Dat motiveerde mij om te proberen alles eruit te halen.” De partij begon negen maanden voor de verkiezingen met belacties in de focuswijken. Tweehonderd willekeurige bewoners werd gevraagd naar hun grootste problemen, van geluidsoverlast tot parkeermisère. Een maand voor de verkiezingen kregen de bewoners van de wijk een persoonlijke brief thuis waarin ze werden opgeroepen te gaan stemmen. Liefst op Leefbaar natuurlijk.

De advertenties leveren soms verrassende inzichten op. Ook in Nederland. Een Facebookgebruiker kan met een paar extra klikjes zien waarom de advertentie op zijn wall verschijnt. Zo valt hij een recente commercial van D&B te zien. Een van de redenen waarom je deze advertentie ziet, is dat D&B mensen wil bereiken die zijn geïnteresseerd in GroenLinks. De strijd om de links-kleur is op Facebook al lang begonnen.

Ook een conservatieve partij als het CDA ziet heel in het zogenaamde 'microtargeting'. Niet zo vreemd: de christen-democraten zijn populair onder oudere kiezers en 65- en 80-plussers zijn de snelst groeiende groep op Facebook. Het kost weinig moeite om op maat gemaakte boodschappen voor senioren te maken.

Data-analyse

Om de juiste kiezers te bereiken,

© de Volkskrant

onderzoek doet, kun je het woordgebruik helemaal fijn gaan slippen.

Rubis' pleur op-uitspraak in Zomerzaken is waarschijnlijk ook vooral gelast. vermoed Van Dalen. 'Ik ben een substaander, maar ik veronderstel dat wel. Als je zo'n podium krijgt, wordt over alles nagedacht.' Op Facebook profiteert de VVD nog steeds van die uitspraak. Een vakkundig geknipt oecothagmeert waarn Rubis korte median maakt met de verantwoordig over zijn uitspraken, is een hit met bijna 240 duizend views.

Het is onduidelijk of de VVD heeft betaald om dat fragment een impuls te geven, maar dat hoeft zeker niet. Kuzu zegt dat hij zijn bereik haalt 'zonder één euro te betalen'. Het populairste filmpje van GroenLinks - een jaar oude confrontatie van Klaver met Wilders - bereikte 3,7 miljoen mensen. Ook daar kwam geen geld aan te pas.

zaterdag 01 oktober 2016

WAAR KOMEN UW POSTERS?

3 juli 2017

TRUTH

LIE

3 juli 2017

De digitale wereld als uitdaging

- Klassieke vormen van ICT
  - “stembusfraude”
- Big Data
  - Beschrijven; voorspellen; beïnvloeden
  - Big Data, Verkiezingen, Democratie
- Fake News
  - Rol voor .....
  - ..... de overheid, politiek, politieke partijen?

Slechts enkele vragen

- willen we dat politieke partijen met inzet van publieke middelen - namelijk campagnefinanciering – meewerken aan het schimmige verdienmodel van veelal Amerikaanse informatiegiganten?
  - hebben niet bij uitstek politieke partijen de geldende privacyregels te respecteren?
- welke politieke, maatschappelijke en democratische waarden zijn in het geding bij politiek ingestoken *micro targeting*?
  - impliceert onze Nederlandse democratie niet dat beginselen als eerlijk, behoorlijk en oprecht ook ten grondslag hebben te liggen aan digitale methoden voor het voeren van politieke campagnes?
- welke wettelijke regels hebben te gelden ten aanzien van politiek profileren (vgl. financiering)?

Kiesrecht anno 2018 – nieuwe garanties

Politieke partijen mogen:

- het hoofd niet afwenden van een hoognodig debat over gedeelde morele waarden bij campagnevoeren in de eenentwintigste eeuw.

De wetgever kan:

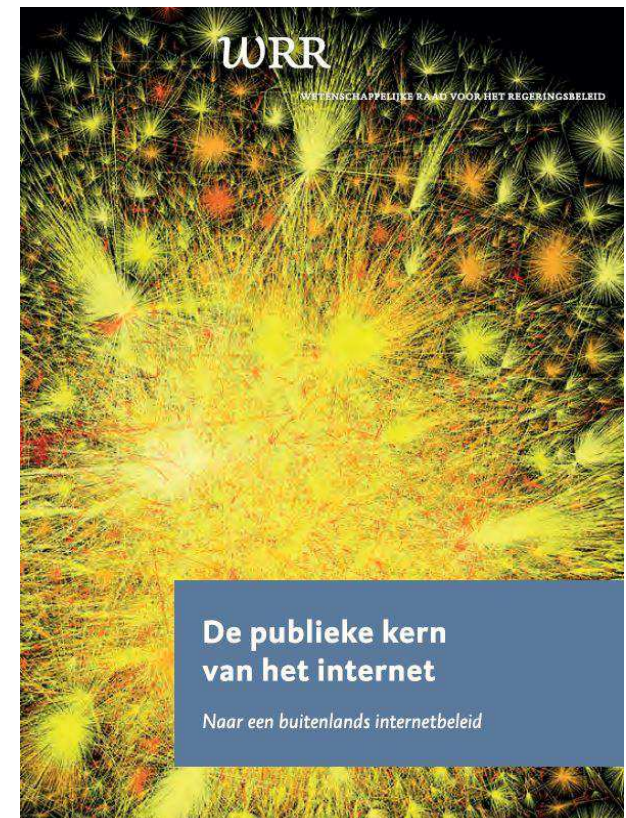
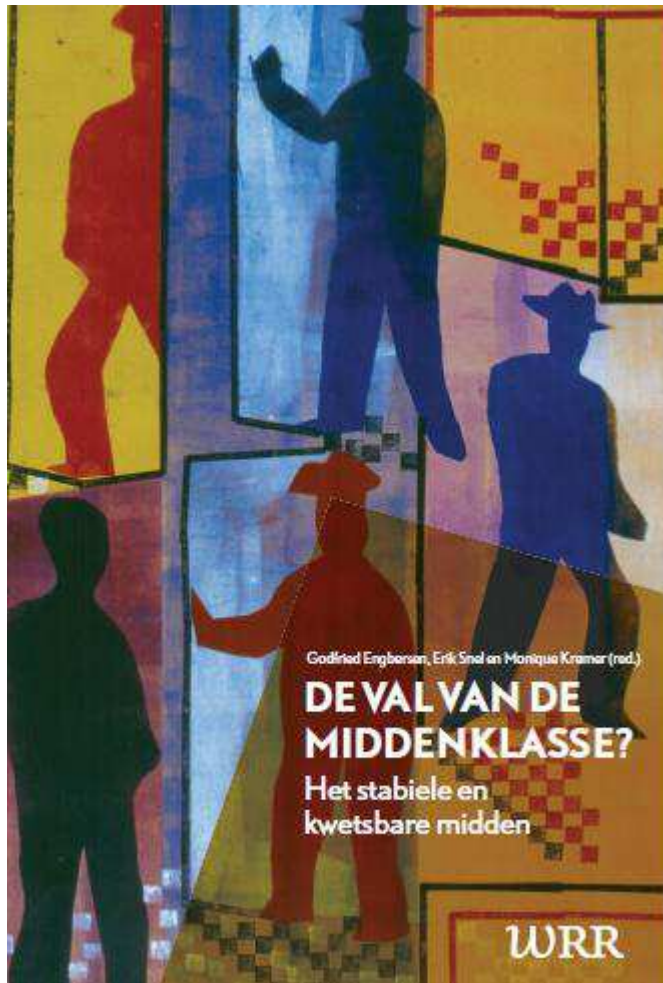
- het hoofd niet afwenden van noodzakelijke garanties om eerlijke verkiezingen ook in een hoogtechnologische samenleving te garanderen.

De politiek moet:

- het.....

Adviezen WRR gerelateerd aan verkiezingen

WRR

U **21 maart 2018**
gaat toch
ook stemmen